

С. В. Козловський,
к. е. н., доцент, Вінницький державний аграрний університет

РОЛЬ СТРАТЕГІЧНОГО ЕКОНОМІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ В УПРАВЛІННІ ФАКТОРАМИ РОЗВИТКУ СУЧАСНИХ ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ

У даній статті проведено дослідження ролі стратегічного економічного потенціалу в управлінні факторами розвитку сучасних економічних систем. Визначено характеристики економічних потенціалів економічних систем. Запропоновано структуру стратегічного економічного потенціалу сучасної економічної системи. Розроблено механізм оцінки стратегічного економічного потенціалу сучасної економічної системи та визначено критерії її привабливості.

In given article it is lead researches of a role of strategic economic potential in management of factors of development of modern economic systems. It is determined characteristics of economic potentials of economic systems. The structure of strategic economic potential of modern economic system is offered. The mechanism of an estimation of strategic economic potential of modern economic system is developed and criteria of its appeal are determined.

Ключові слова: стратегія, управління, економічна система, економічний потенціал.

Key words: strategy, management, economic system, economic potential.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Розвиток сучасних економічних систем всіх рівнів характеризується системною нестійкістю. Незважаючи на позитивні зрушення в розвитку окремих з них, постійно збільшується розрив у рівні економічної динаміки макросистем (ростуть диспропорції в розподілі економічних ресурсів і споживанні, відтворювальний процес протікає нерівномірно). Також існує проблема складності виміру певних макроекономічних процесів. Звичайно, причини неможливості вимірювання того чи іншого явища або процесу можуть бути різними: недосяжність об'єкта для вимірювання, його висока структурованість, низький технологічний рівень, недостатня методична база, в тому числі й для оцінювання, тощо. У більшості випадків причини такої неможливості можна об'єднати в одну категорію, яку дослідники називають "інформаційною невизначеністю" або "ентропією", що також характеризує рівень складності економічної системи. Це зумовлює необхідність ретельного аналізу факторів, що впливають на

розвиток економічних систем із застосуванням сучасної методології дослідження складних систем.

Питання дослідження економічного потенціалу сучасних економічних систем набувають особливого значення при побудові моделей розвитку економіки. У цілому, економічна категорія "економічний потенціал" виражає свою сутність як теоретичне узагальнення економічних явищ, пов'язаних з виконанням цільових функцій накопичених економічних ресурсів.

Стратегічний економічний потенціал (СЕП) сучасної економічної системи визначає її можливість брати участь у вирішенні соціально значимих завдань довгострокового розвитку соціально-економічних систем наявними економічними ресурсами. Виходячи із цього, СЕП системи відображає здатність підвищувати економічну активність за рахунок власних і залучених економічних ресурсів з можливостями, умовами їхнього поповнення і ефективного використання. СЕП визначає стабільність, обсяг, структуру і динаміку

економічних ресурсів сучасної економічної системи.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідженню теоретичних і практичних аспектів розвитку економічних систем присвячені праці багатьох вчених-економістів (А. Сміт, К. Маркс, Дж.М. Кейнс, Ф. Хайек та ін.). Дослідженню теоретичних і практичних аспектів теорії управління економічними системами присвячені праці багатьох вчених-економістів: А.Г. Мазура [1], А.Д. Чернявського [2], питанням стратегічного управління — О.С. Виханського [3], З.Є. Шершньова [4], регулюванню розвитку економіки — Б.Я. Панасюк [5].

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою даної роботи є теоретичне дослідження ролі стратегічного економічного потенціалу в управлінні факторами розвитку сучасних економічних систем. Завданням дослідження є: визначення характеристик економічних потенціалів економічних систем; розробка структури стратегічного економічного потенціалу сучасної економічної системи; розробка механізму оцінки стратегічного економічного потенціалу сучасної економічної системи; визначення критеріїв привабливості економічної системи.

ОСНОВНІ РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

У етимологічному значенні термін "потенціал" походить від латинського "potentia" — сила, в широкому сенсі — засоби, запаси, джерела, що є в наявності й можуть бути використаними, приведеними в дію для досягнення певної мети, здійснення плану, вирішення будь-якої задачі [6].

Залежно від об'єкта дослідження різні автори виділяють економічні потенціали для економічних систем різного масштабу (країна, регіон, галузь, підприємство) (рис. 1).

Так, поняття "економічний потенціал підприємства" трактується як діалектична єдність здатності підприємства самостійно здійснювати економічну діяльність за рахунок власних, залучених джерел і засобів, з можливостями і умовами їх поповнення і ефективного відтворення; як здатності ефективного формування структурованих власних і залучених економічних ресурсів підприємства з цільовою функцією досягнення економічного зростання і соціального ефекту.

Економічний потенціал галузі визначається у вигляді сукупності всіх ресурсів, наявних в галузі, як власних, так і залучених, які можуть бути мобілізовані для динамічного розвитку даної галузі. Тобто економічний потенціал галузі характеризує можливість галузі формування переважно фінансових ресурсів.

Автор [7] трактує економічний потенціал у вигляді сукупності потен-

ційних економічних ресурсів, що становлять ту частину накопиченого капіталу, яка представлена на інвестиційному ринку в формі потенційного економічного попиту, який здатний перетвориться на реальний економічний попит, що забезпечує задоволення матеріальних, фінансових, інтелектуальних потреб відтворення капіталу.

У цілому, економічна категорія "економічний потенціал" розглядається як теоретичне узагальнення економічних явищ, пов'язаних з виконанням цільових функцій накопичених економічних ресурсів.

Визначення економічного потенціалу через сукупність ресурсів у рамках даного дослідження є доцільним. Економічний потенціал містить невикористані, приховані можливості накопичених економічних ресурсів, які можуть бути приведені в дію для досягнення мети підприємства.

Наявність економічних ресурсів є необхідною і достатньою умовою формування економічного потенціалу, оскільки поняття "ресурс" вже включає потенційні можливості його використання в певній економічній формі. Дана позиція найяскравіше виражена методологічним підходом Хачатурова Т.С., що визначає ресурс як "...виробничу силу (здатність), що є в наявності, можливу до використання (потенційну). Потенціал — це прихована можливість використання продуктивної сили ресурсу, він "міститься" в самому "наявному ресурсі" [8]. Проте потенціал не можна розглядати тільки як просту сукупність ресурсів і можливостей їх використання. При організації економічної діяльності ресурси не можуть знаходитися в стані простої сукупності. Використання ресурсів завжди визначене, ресурси повинні бути певним чином організовані для реалізації цілей розвитку сучасних економічних систем.

Отже, потенціали використання економічних ресурсів повинні розглядатися як комбінована система організації господарських ресурсів. Виходячи з цього, групувана сукупність матеріально-речовинних ресурсів формує виробничий потенціал, фінансових ресурсів — фінансовий потенціал, інтелектуально-трудова — інтелектуальний потенціал, інформаційних — інноваційний потенціал. Отже, економічний потенціал системи включає виробничий, фінансовий, інтелектуальний, інноваційний потенціали використання відповідних груп економічних ресурсів, що вживаються в економічній діяльності, визначають спрямованість і можливість цієї діяльності. Стратегічний економічний потенціал сучасної економічної системи визначає її можливість брати участь у вирішенні соціально значимих завдань довгострокового розвитку економічних систем з наявними економічними ресурсами.

Рис. 1. Характеристика економічних потенціалів економічних систем

Реалізацію СЕП неможливо здійснити без формування і використання управлінського потенціалу (накопиченої здатності людей кваліфіковано забезпечувати економічний процес), який є пусковим механізмом для "запуску" в дію всієї решти потенціалів. Саме управлінський потенціал є "ядром" СЕП органічно інтегрованим з виробничим, фінансовим, інтелектуальним інноваційним потенціалами (рис. 2).

Розглянемо детальніше компоненти СЕП сучасних економічних систем:

1. Виробничий потенціал. У науковій літературі одним їх перших понять "виробничий потенціал" використовував Анчішкін А.І., включаючи в нього "набір ресурсів, які в процесі виробництва набувають форму факторів виробництва" [9]. Разом з ресурсним підходом до визначення виробничого потенціалу зустрічаються й інші визначення. Виробничий потенціал — потенційний обсяг виробництва продукції, потенційні можливості основних засобів, потенційні можливості використання сировини і матеріалів, потенційні можливості

професійних кадрів [10]. Відповідно до наведених визначень зробимо висновки, що виробничий потенціал економічної системи — компонент СЕП, який визначається сукупністю матеріально-речовинних ресурсів і можливостями їх ефективного використання з метою реалізації завдань економічної діяльності.

2. Фінансовий потенціал. На думку авторів [11], фінансовий потенціал визначається як відносини, що виникають на підприємстві з приводу досягнення максимально можливого фінансового результату за наступних умов: наявності власного капіталу, достатнього для виконання умов ліквідності і фінансової стійкості; можливості залучення капіталу в обсязі, необхідному для реалізації ефективних економічних проектів; рентабельності вкладеного капіталу; наявності ефективної системи управління фінансами, що забезпечує прозорість поточного і майбутнього фінансового стану. Фінансовий потенціал характеризується фінансовою незалежністю, фінансовою стійкістю і кредитоспроможністю (ліквідністю). Тобто можна сказати, що

Рис. 2. Структура стратегічного економічного потенціалу сучасної економічної системи

Рис. 3. Структурна схема стратегічного економічного потенціалу на прикладі мікроекономічної системи

фінансовий потенціал економічної системи визначається як наявність матеріально-фінансових ресурсів і можливостей структурувати їх до фондів цільового призначення, що призначені для ведення економічної діяльності.

3. Інтелектуальний потенціал. Однозначного визначення "інтелектуального потенціалу" в економічній науці не відбулося. Володіння інтелектуальним потенціалом припускає, перш за все, розумові можливості, можливості інтелекту [10]. Інтелектуальний потенціал — підсистема економічного потенціалу підприємства, яка є органічною єдністю творчих і трудових індивідуальних потенціалів працівників підприємства, що відображає здібність до виробництва матеріальних благ за допомогою використання знань, а також адекватністю, рівнем і якістю управління в поєднанні з рівнем освіти. Узагальнюючи сказане, можна визначити, що інтелектуальний потенціал економічної системи — це сукупність інтелектуальних і трудових ресурсів, можливостей системи ефективно використовувати їх в економічній діяльності за допомогою використання знань і трудових навиків.

4. Інноваційний потенціал. Для здійснення економічної діяльності необхідна наявність інноваційного потенціалу, який дослідниками характеризується як сукупність всіх видів інформаційних ресурсів, включаючи технологічну документацію, патенти, ліцензії, бізнес-плани по освоєнню нововведень, інноваційні програми і т.ін. Від стану інноваційного потенціалу залежить вибір тієї або іншої стратегії, яку в даному випадку можна визначити як міру готовності виконати поставлені цілі в області розвитку підприємства. Інноваційний потенціал визначається наявністю і можливостями ефективного використання інформаційних ресурсів для розробки економічних проектів і програм, а також мірою готовності економічної системи виконувати поставлені інноваційні завдання, що забезпечують

досягнення поставлених завдань розвитку економічної системи.

Для розробки адекватного механізму управління факторами розвитку сучасних економічних систем необхідно уточнити: однією з цільових установок цього процесу є підвищення СЕР економічної системи. Структурно стратегічний економічний потенціал представлений на рис. 3. Економічна стійкість системи неабиякою мірою зумовлена її економічною активністю. Економічна активність виявляється в досягненні поставлених цілей розвитку, відображає абсолютні і відносні показники економічної діяльності.

Економічна активність у фінансовому аспекті виявляється в швидкості обороту коштів, її аналіз полягає в дослідженні рівнів і динаміки різноманітних коефіцієнтів — показників оборотності.

Показники економічної активності відображають результати і ефективність поточної основної виробничої діяльності. Оцінка економічної активності на якісному рівні проводиться шляхом порівняння діяльності даної економічної системи і аналогічних за профілем економічної діяльності (сфері використання капіталу) систем [12].

Економічна активність є інтегральною характеристикою її активності в основних сферах економічної діяльності. Економічна активність визначається як активність економічної системи, направлена на створення матеріальних і духовних благ у відповідності з потребами розвитку соціальних систем.

Економічна активність сучасної економічної системи є найважливішим критерієм, за яким потенційний інвестор економічних ресурсів може визначити для себе доцільність вкладень і їхню очікувану віддачу. Економічна активність є одним з основних факторів стабільності економічної системи й забезпечення її СЕР. Із цих позицій економічна активність може розумітися як інтенсивність залучення економічних ресурсів як базової основи СЕР.

Отже, під управлінням СЕР сучасних економічних систем розуміється цільовий вплив, що підтримує його рівень у заданому стані (забезпечує економічну стабільність економічної системи) або що змінює його в якісно і кількісно новий стан, при якому забезпечується довгострокова стабільність системи.

Це досягається шляхом безпосереднього управлінського впливу на його структурні компоненти, у рамках якого передбачається застосування комплексу заходів, спрямованих на їхню зміну і коректування відповідно до мети і завдань розвитку. Сучасні економічні системи, що мають потужний СЕР, мають у своєму розпорядженні необхідні внутрішні джерела економічних ресурсів (первинні і вторинні), є привабливими для інших систем з погляду можливості їхнього залучення і реалізації перспективних економічних програм, проектів. У числі методів, застосованих яких можливе в рішенні даної задачі, можна назвати метод регресійного аналізу, теорію нечітких множин [13] і метод багатоваріантного аналізу, або ієрархій.

У сучасних умовах стійкість економічної системи забезпечується здебільшого нею самою. Слідуючи класичному підходу, висока ефективність економічної діяльності (прибутковість, рентабельність) є головним критерієм привабливості економічної системи. Також критеріями привабливості в сучасних умовах є: економічна ніша, СЕР, економічні ресурси.

Оцінка привабливості сучасної економічної системи припускає виявлення її економічного циклу, який розглядається як послідовна зміна стадій "зародження — зростання / розвиток — стабільність / стійкість — занепад / нестабільність — виживання". Визначення стадій економічного циклу здійснюється шляхом проведення динамічного аналізу результатів економічної діяльності. Привабливими вважаються системи, що перш за все знаходяться на стадії зростання і стабільності. Разом з виявленням стадії економічного циклу оцінка привабливості припускає проведення ґрунтовного аналізу її діяльності. Доповнений прогнозом, він дозволяє оцінити можливу прибутковість і терміни повернення інвестованих економічних ресурсів, а також виявити найбільш значущі за наслідками ризики.

Запропонований автором підхід полягає в аналізі СЕР як цільової функції управління чинниками розвитку. СЕР виступає джерелом і прискорювачем ефективного розширеного відтворення економічних ресурсів системи. Наприклад, збільшення доходів підприємств як мікроекономічних систем відповідно розширює внутрішні джерела інвестицій, а також підвищує їх економічну надійність і привабливість для зов-

нішніх інвесторів. У міру зростання завантаження виробничої потужності системи підприємства змінюється і його СЕП. Відповідно з урахуванням ефекту мультиплікатора інвестицій зростає величина валового доходу підприємств. Кейнс Дж. М. характеризує мультиплікатор інвестицій наступним чином: коли відбувається приріст загальної суми інвестицій, то дохід збільшується на суму, яка у K -раз перевищує приріст інвестицій [14]:

$$\Delta Y_w = K \times \Delta J_w \quad (1),$$

де:

$$\Delta Y_w = \Delta C_w + \Delta J_w \quad (2),$$

де: ΔC_w і ΔJ_w — відповідно прирости споживання й інвестицій.

Разом з ефектом мультиплікатора інвестицій в економічній діяльності діє ефект акселератора інвестицій: збільшення валового доходу підприємств ведуть до збільшення обсягу інвестицій. Отже, зростання СЕП підприємств дозволяє збільшити реальний обсяг інвестицій і відповідно обсяг валової продукції, валової виручки, валового і чистого доходу підприємств. При цьому розширюються економічні умови і джерела розширеного відтворення ресурсів.

Справедливим це твердження є і для систем інших масштабів. СЕП є основним регулятором економічної активності, підвищення його рівня визначає необхідні й достатні умови для підвищення привабливості сучасної економічної системи (рис. 4).

Між СЕП економічної системи і її активністю існує причинно-наслідковий зв'язок: СЕП є узагальненою факторіальною ознакою (незалежною змінною), а активність — результативною ознакою (залежною змінною). Взаємозв'язок даних показників має стохастичний характер. При цьому СЕП є аргументом (X), а активність — його імовірнісною функцією (Y).

Відповідно можуть бути встановлені тип і параметри цієї об'єктивно існуючої залежності, тобто може бути визначена тіснота зв'язку (шляхом розрахунку коефіцієнта парної кореляції) і підібрано регресійне рівняння вигляду $Y = f(X) = a + b \cdot x$.

Для кількісної оцінки активності економічної системи необхідно опосередкувати її функціональну залежність від зовнішніх і внутрішніх чинників. Економічну активність можна оцінити, зробивши співвідношення загального обсягу залучених і власних економічних ресурсів за певний період з виробничою потужністю системи. Період розрахунку активності системи доцільно брати не менший ніж 3 роки. Тоді буде ослаблено або нейтралізовано дію на величину активності впливу зовнішніх факторів непрямої дії. З урахуванням сказаного величину коефіцієнта активності мікроекономічної системи

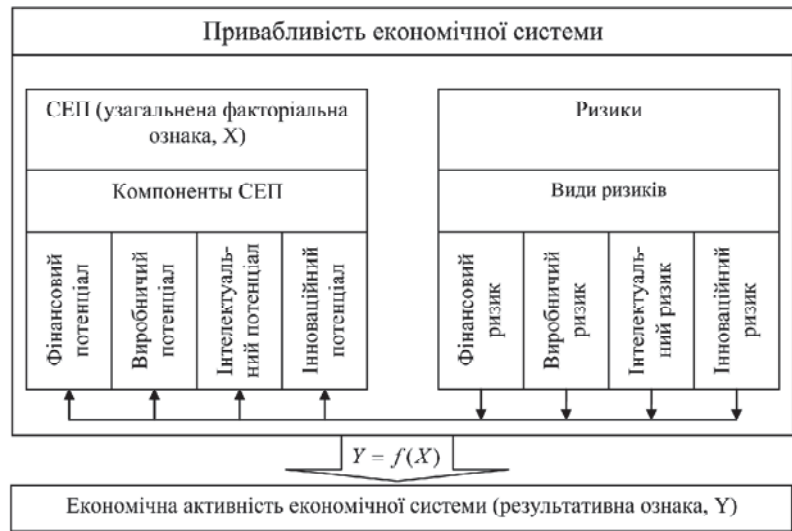

Рис. 4. Основні структурні елементи економічної активності економічної системи і їх взаємозв'язок

— підприємства — пропонується розрахувати за формулою:

$$K_{ca} = \frac{I_{пр} + I_{ам} + I_{ем} + I_{дер} + I_{кр} + I_{пр(інвест.)}}{K_{осн} + K_{об}} \times 100 \quad (3),$$

де K_{ca} — коефіцієнт економічної активності підприємства; $I_{пр}$ — інвестиційний прибуток підприємства; $I_{ам}$ — амортизаційні кошти підприємства; $I_{ем}$ — інвестиції за рахунок випуску і продажу цінних паперів підприємства; $I_{дер}$ — державні інвестиції, які одержані підприємством; $I_{кр}$ — інвестиції за рахунок кредитів банків; $I_{пр(інвест.)}$ — інвестиції, залучені підприємством за рахунок іноземних інвесторів різних ринкових фондів і структур, а також коштів населення; $K_{осн}$ — середньорічна вартість основного капіталу підприємства; $K_{об}$ — середньорічна вартість оборотного капіталу підприємства.

ВИСНОВКИ

Для визначення параметрів залежності між СЕП системи і її економічною активністю пропонується використовувати дані про рівень економічного потенціалу, а також визначені рівні активності мікроекономічних систем — підприємств регіонів України. СЕП визначається наявністю економічних ресурсів, його нарощування і зміцнення є основною метою економічної політики, в ході реалізації якої відбувається узгодження рішень і дій всіх суб'єктів економічної діяльності, а отже, управління чинниками розвитку сучасних економічних систем. Даний методичний підхід можна використовувати для аналізу економічної активності, так і для ступеня реалізації СЕП для сучасних економічних систем будь-якого масштабу.

Література:

1. Мазур А.Г. Управління в регіональних економічних системах: теорія, методологія, практика. — Вінни-

ця: ТОВ "Консоль", 2003. — 408 с.

2. Чернявський А.Д. Методологічні підходи до створення організаційних форм управління // Економіка та держава. — 2006. — № 8. — С. 23—25.

3. Виханський О.С. Стратегічне управління: учебник. — М.: Гардарики, 2003. — 296 с.

4. Шершньова З.Є., Оборська С.В. Стратегічне управління: навч. посібник. — К.: КНЕУ, 1999. — 384 с.

5. Панасюк Б.Я. Прогнозування та регулювання розвитку економіки. — К.: Поліграфкнига, 1998. — 304 с.

6. Большая Советская Энциклопедия. — М.. — 1967. Т.20. — С. 428.

7. Тумусов Ф.С. Инвестиционный потенциал региона: теория, проблемы, практика. — М.: Экономика, 1999. — С. 22—23.

8. Хачатуров Т.С. Советская экономика на современном этапе. — М., Мысль, 1975. — С. 79—80.

9. Анчишкин А.И. Прогнозирование роста социалистической экономики. — М.: Экономика, 1973.

10. Мескон М.Х., Альберт М., Хедоури Ф., Основы менеджмента: пер. с англ. — М.: Дело, 1993.

11. Фомин П.А., Старовойтов М.К. Особенности оценки производственного и финансового потенциала предприятия // Эл. версия: www.cis-2000.ru.

12. Гитман Л.Дж., Джонк М.Д. Основы инвестирования: пер. с англ. — М.: Дело, 1997.

13. Козловський С.В. Макроекономічне моделювання та прогнозування валютного курсу в Україні: монографія / С.В. Козловський, В.О. Козловський. — Вінниця: Книга-Вега ВАР "Вінницька обласна друкарня", 2005. — 240 с.

14. Кейнс Дж.М. Общая теория занятости, процента и денег / Под ред. Куранова Л.П. — М.: Гелиос, 1999.

Стаття надійшла до редакції 04.11.2009 р.